

НАЦІОНАЛЬНИЙ
ФОНД ДОСЛІДЖЕНЬ
УКРАЇНИ

УЗАГАЛЬНЕННЯ
СУДОВОЇ ПРАКТИКИ
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА
ІНФОРМАЦІЙНЕ КОЛАБОРАНТСТВО
(ч. 1 ст. 111-1 КК)

16.03.2022-
20.08.2024

2024

Узагальнення судової практики призначення покарання за інформаційне колаборантство (ч. 1 ст. 111-1 КК) / укладач М.А. Рубашенко. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024. 38 с.

Дослідження за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проєкту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (проєкт № 2021.01/0106), що реалізується на базі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Зміст «Узагальнення» є відображенням ідей авторів і може не співпадати з позиціями Національного фонду досліджень України і Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЗМІСТ

Вступні зауваги	4
Резюме	5
I. Призначення «позбавлення права» і його зв'язок з посадою / діяльністю, яку обіймав / здійснював обвинувачений	7
II. Проблема конкретизації судами правообмеження	10
III. Строк покарання, визначений на підставі загальних засад призначення покарання	21
IV. Застосування спеціальних правил призначення покарання (статті 69 і 69-1 КК)	33

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

З березня 2022 р. Кримінальний кодекс України (далі – КК) було доповнено статтею 111-1, яка внаслідок екстремальних умов, під впливом яких вносилися доповнення, сповнена низкою дискусійних положень, окремі з яких можуть оцінюватися навіть як істотні недоліки. З того часу науковці, правозахисники та практики під час науково-практичних заходів та в численних публікаціях відобразили багато ідей, пропозицій та рекомендацій. Однак майже всі вони присвячені проблемам кваліфікації колабораційної діяльності: визначення меж кримінально-караної поведінки, співвідношення із суміжними злочинами, сумісності з нормами МГП тощо.

А проте реальний зміст кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність відображається саме у правообмеженнях, які були застосовані до особи, визнаної винною у вчиненні колаборантства. З огляду на недостатню увагу до цієї частини проблематики відповідальності за співпрацю з окупантом, а також те, що найбільша частка засуджених за ст. 111-1 КК припадає саме на осіб, визнаних винними у вчиненні інформаційного колаборантства, передбаченого ч. 1 цієї статті, це Узагальнення судової практики фокусується на дослідженні практики призначення покарання у кримінальних провадженнях за ч. 1 ст. 111-1 КК.

Стаття 111-1. Колабораційна діяльність

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, -

караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. (...)

Дослідження охоплює **513** обвинувальних вироків, ухвалених щодо **516** осіб за ч. 1 ст. 111-1 КК. До вибірки увійшли всі обвинувальні вирокі, знайдені в пошуковій системі ЄДРСР за період з 16 березня 2022 р. до 20 серпня 2024 р. за пошуковими ключами «ч. 1 ст. 111-1», «частина 1 статті 111-1», «ст. 111-1 ч. 1» тощо. Угоди про визнання винуватості були затверджені в 114 випадках, що становить 22,1 %. Щодо **513** осіб було призначено покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі – «позбавлення права»). Вибірка не враховує дублюючі вирокі, вирокі з відображенням лише резолютивної частини та які не відображають змісту у зв'язку з обмеженням доступу.

РЕЗЮМЕ

1. При призначенні покарання у виді «позбавлення права» необхідно виходити не з того, чи використав обвинувачений свої посади чи діяльність для вчинення кримінального правопорушення, а з того, чи допустимо йому дозволяти після вчинення кримінального правопорушення відповідного характеру обіймати певні види посад чи здійснювати певні види діяльності.

Учинення публічних заперечень та закликів, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК, підриває довіру до особи, що унеможлиблює обіймання нею посади чи здійснення діяльності у сферах, чутливих до питання вірності (лояльності) особи Україні.

2. Призначаючи «позбавлення права» доцільно конкретизувати правообмеження шляхом указівки на посади / види діяльності, що є найбільш чутливими до питання вірності Україні. При цьому слід урахувувати, що окремими законами України вже й так передбачено неможливість обіймання посад чи здійснення діяльності (напр., неможливість комплектації ЗСУ засудженими за ст. 111-1 КК). Типовим (стандартним) набором правообмежень можуть слугувати такі позбавлення права в сукупності:

- 1) обіймати будь-які посади в органах державної влади та місцевого самоврядування;
- 2) обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, у юридичних особах публічного права;
- 3) здійснювати професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг;
- 4) обіймати посади в закладах освіти та здійснювати освітню діяльність;
- 5) здійснювати діяльність суб'єкта у сфері медіа або обіймати посади, пов'язані зі здійсненням редакційного контролю суб'єкта у сфері медіа.

Суд може призначити всі вказані правообмеження водночас і в кожному випадку засудження за ст. 111-1 КК це може вважатися виправданою перевіркою особи на вірність (лояльність). Однак з огляду на індивідуальні особливості конкретного інформаційного колаборантства суд може позбавити особу прав обіймати й інші посади чи здійснювати інші види діяльності.

3. Недопустимим є призначення «позбавлення права» шляхом таких юридичних формулювань у резолютивній частині вироку, які вказують на невизначені правообмеження (напр., «позбавлення права обіймати певні посади», «позбавлення права обіймати посади в державних структурах»), чи невиправдано широкі правообмеження, які ведуть до позбавлення особи права на працю чи на здійснення діяльності у сферах, що не потребують перевірки вірності (напр., «позбавлення права обіймати посади в юридичних особах приватного права»).

4. Сумнівною є відповідність загальним правилам (засадам) призначення покарання превалюючої практики судів щодо призначення «позбавлення права» за вчинення передбаченого у ч. 1 ст. 111-1 КК кримінального проступку в мінімальних межах, встановлених у санкції статті (10 років). Кримінальний проступок, передбачений ч. 1 ст. 111-1 КК, карається достатньо символічним покаранням «люстраційного» характеру, попри його належність до злочинів проти основ національної безпеки України, що свідчить про особливий характер суспільної небезпеки. В умовах інформаційного суспільства і всезростаючої ролі засобів комунікації небезпечність публічних заперечень та публічних закликів, як різновидів посягань на інформаційну безпеку, лише посилюється. Десятирічний строк «позбавлення права» є мінімальним строком, призначення якого має ґрунтуватися на достатньо вагомих обставинах, установлених судом, та проаналізованих у межах застосування загальних засад призначення покарання.

5. Серед виявлених недоліків при визначенні строку «позбавлення права» можна виокремити такі: 1) ігнорування в межах обов'язкового «врахування ступеня тяжкості» вчинення обвинуваченим декількох з альтернативно передбачених у ч. 1 ст. 111-1 КК діянь та багатоепізодичності інформаційного колаборантства; 2) неврахування в окремих випадках факту вчинення діяння в умовах окупації території з огляду на те, що в чинній редакції ч. 1 ст. 111-1 КК допускає його вчинення як в таких умовах, так і поза ними; 3) ймовірно формальний та загальний (неіндивідуалізований) підхід до урахування таких соціальних та фізичних характеристик особи винного, як похилий вік, вихід на пенсію, безробіття чи непрацевлаштованість, наявність на утриманні дітей або непрацевдатних осіб; 4) ігнорування таких негативних правових характеристик особи винного, як повторність і рецидив кримінальних проступків чи наявність у його біографії факту багаторазової судимості; 5) формальний підхід при оцінці щирості каяття особи, як пом'якшуючої покарання обставини; 6) урахування всупереч закону як обтяжуючої покарання обставини вчинення кримінального проступку з використанням умов воєнного стану, яка натомість мала б ураховуватися за наявності до того підстав як ознака, що лише характеризує ступінь тяжкості вчиненого.

6. Значна частина цих недоліків обумовлена застосуванням процедури спрощеного провадження щодо кримінальних проступків, яке, як правило, виключає комунікацію суду з обвинуваченим, обмежуючи судове провадження лише дослідженням заяви обвинуваченого та зібраних матеріалів досудового розслідування.

7. Виявлені у судовій практиці кейси із застосуванням статей 69 і 69-1 КК за вчинення інформаційного колаборантства (ч. 1 ст. 111-1 КК) не є обґрунтованими; підстави застосування спеціальних правил пом'якшення у встановлених випадках є вкрай сумнівними.

I. ПРИЗНАЧЕННЯ «ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА» І ЙОГО ЗВ'ЯЗОК З ПОСАДОЮ / ДІЯЛЬНІСТЮ, ЯКУ ОБІЙМАВ / ЗДІЙСНЮВАВ ОБВИНУВАЧЕНИЙ

У п. 17 постанови ППВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» роз'яснено, що «позбавлення права» застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю. При цьому до інших осіб, які були співучасниками злочину, не пов'язаного з їх діяльністю чи займаною посадою, додаткове покарання у виді «позбавлення права» не застосовується з наведенням у вирокі відповідних мотивів[1]. Ця позиція була відображенням міцно сформованої практики і пізніше була підтверджена й у правових висновках Верховного Суду України та Верховного Суду відповідно. Варто підкреслити, що ці висновки сформульовані саме стосовно призначення «позбавлення права» як додаткового покарання, хоча в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК воно є основним. Однак загалом у наукових джерелах переважав підхід, за яким ці правила поширювалися й на призначення «позбавлення права» як основного покарання.

З поширенням випадків засудження за ч. 1 ст. 111-1 КК весною 2022 р. стало зрозуміло, що судова практика відступила від цієї усталеної позиції та почала масово призначати «позбавлення права» обвинуваченим незалежно від того, чи обіймала особа певну посаду та чи здійснювала певну діяльність на момент учинення кримінального правопорушення, особливо з огляду на те, що згідно з результатами аналізу вироків 38,5% засуджених були безробітними чи непрацюючими (принаймні офіційно) і ще 22,7% – пенсіонерами чи пенсіонерками. Можна було б припустити, що саме безальтернативність покарання у санкції ч. 1 ст. 111-1 КК та рівень суспільної уваги до цієї категорії справ стимулювали суди здійснити «**переворот**» у правилах призначення «позбавлення права». Однак це припущення є помилковим, оскільки Верховний суд здійснив цей «переворот» ще до доповнення КК статтею 111-1, а саме в постанові від 22 травня 2018 р. у справі щодо шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК):

«Позбавляючи [...] права особи обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю, навіть у випадках, коли особа на час вчинення кримінального правопорушення офіційно не обіймала певної посади чи офіційно не займалася певною діяльністю, проте вчинила такі дії, законодавець таким чином позбавляє особу можливості реалізації такого права у законний спосіб на певний строк у подальшому»[2].

Інша справа, що цей висновок набув широкого розголосу саме завдяки широкому застосуванню ч. 1 ст. 111-1 КК.

[1] Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.

[2] Постанова ККС ВС від 22 травня 2018 р. у справі № 753/18479/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74309856>.

У цьому зв'язку, коментуючи законодавчу новелу, що відобразилась у ч. 1 ст.111-1 КК, М.І. Хавронюк відмітив: «якщо особа станом на момент вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частинами 1–8 ст. 111-1 КК, не обіймає жодної певної посади і не займається певною діяльністю, то суд може встановити відповідну заборону «на майбутнє» – не обіймати певної посади і не займатися певною діяльністю протягом встановленого судом строку»[1]. Цього підходу дотримується також Н.О. Антонюк[2], Є.О. Письменський[3] та деякі інші.

Пізніше Верховний Суд підтвердив такий підхід і безпосередньо стосовно призначення покарання за ч. 1 ст. 111-1 КК:

«Такий вид покарання може застосовуватися як до осіб, які вже обіймають певні посади або здійснюють відповідну діяльність, так і до осіб, які такі посади можуть обійняти в майбутньому, або ж у майбутньому можуть здійснювати відповідну діяльність»[4].

Як убачається, здійснений касаційною інстанцією «переворот» в правилах призначення «позбавлення права» є виправданим, більше того, це варто було здійснити набагато раніше. Підстава «позбавлення права» повинна перебувати у вирішальній залежності не від того, чи обіймала особа посаду / здійснювала діяльність на момент вчинення кримінального правопорушення і чи пов'язаний цей факт з останнім, а від того, чи можна зберегти за особою право обіймати ці посади / здійснювати цю діяльність, принаймні протягом певного строку, поки вона не доведе свого виправлення. Побічним підтвердженням цього є й положення ч. 2 ст.55 КК стосовно правил призначення «позбавлення права» як додаткового покарання у випадках непередбачення його в санкції статті, у якому акцентується увага на неможливості збереження за засудженим у подальшому відповідного права.

Доцільність та виправданість призначення покарання у виді «позбавлення права» з урахуванням того, що більшість засуджених не здійснювали відповідну діяльність та не обіймали відповідної посади, видається більше ніж очевидно. Варто виходити не із того, чи використав обвинувачений свої посаду чи діяльність для вчинення кримінального правопорушення, а з того, чи допустимо йому дозволяти після вчинення кримінального правопорушення відповідного характеру обіймати певні види посад чи здійснювати певні види діяльності. Інакший підхід просто призведе до повного ігнорування цілей покарання та, зрештою, й суспільного резонансу і нових соціальних конфліктів, адже засуджені за публічні заперечення і заклики зможуть, наприклад, вчителювати і викладати, поширюючи відповідні наративи серед учнів чи студентів, перебувати на посадах в органах

[1] Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: аналіз статті про колабораційну діяльність. ЦППР. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>.

[2] Антонюк Н.О. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. Слово Національної школи суддів України. 2021. № 4 (37). С. 59-60

[3] Письменський Є. Караність колабораційної діяльності: яких змін потребує КК? Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 трав. 2023 р.). Харків : Право. С. 124-125.

[4] Постанова ККС ВС від 04 квітня 2023 р. у справі № 295/5493/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055033>.

влади чи місцевого самоврядування, які ще вчора вони закликали знищити, надавати послуги від імені України, існування якої ще вчора ними заперечувалася. Така можливість може бути їм надана лише після їх виправлення.

Вірність та лояльність перед державою її громадян в усі часи і в усіх країнах була та є вкрай сенситивною та майже *сакральною* цінністю, надто в умовах зовнішньої агресії з претензією на знищення нації та руйнування державності. Недарма ж зрада, як така, в багатьох випадках є єдиним винятком з імунітету глав держав у національному праві багатьох країн та передбачає найсуворіші покарання. Довіру суспільства можна відновити, але для цього потрібен певний час, протягом якого особа має продемонструвати своє виправлення.

II. ПРОБЛЕМА КОНКРЕТИЗАЦІЇ СУДАМИ ПРАВООБМЕЖЕННЯ

У п. 17 постанови ППВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» роз'яснено, що рішення про «позбавлення права» має бути чітко сформульоване в резолютивній частині вироку, для того щоб не виникло жодних сумнівів під час виконання останнього[1]. Верховний Суд також неодноразово підкреслював, що:

«призначаючи це покарання, суд має чітко вказати у вирокі ті конкретні посади, право обіймати які позбавляється засуджений, або конкретний вид діяльності, права займатися якою він позбавляється»[2],

«якщо покарання в санкції зазначене в загальній формі (наведене у формулюванні, що використовується у ст. 55 КК), суд повинен конкретизувати правову заборону і точно зазначити (описати, окреслити) у вирокі характер та коло тих посад або вид (рід) тієї діяльності, права обіймати які чи займатися якою він позбавляє засудженого. При цьому покарання має формулюватися таким чином, щоб засуджений не мав права обіймати зазначені у вирокі посади або займатися забороненою діяльністю в будь-якій галузі (сфері), а також був позбавлений можливості обіймати такі посади або займатися такою діяльністю, які за змістом (характером) і обсягом повноважень є аналогічними тим, з якими було пов'язане вчинення кримінального правопорушення»[3].

Однак судова практика з призначення «позбавлення права» за ч. 1 ст. 111-1 КК, вочевидь, забезпечила зміну чи, принаймні уточнення, цих правових позицій, що можна назвати другим своєрідним «**переворотом**» в правилах призначення «позбавлення права». З аналізу обвинувальних вироків убачається, що понад 60% засуджених були пенсіонерами (пенсіонерками) чи непрацюючими. Можна було б зробити висновок, що це було головною причиною поступового пом'якшення суворих вимог щодо максимальної конкретизації «позбавлення права» за характером, сферою і родом (видом) діяльності, однак як убачається, ця обставина становить лише додатковий чинник. Так само додатковим чинником стало й те, що в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК «позбавлення права» є єдиним (безальтернативним) видом покарання. Основних же причин можна виокремити щонайменше дві.

По-перше, як відмічалось вище, відбувся розрив обов'язкового зв'язку «позбавлення права» з фактом обіймання посади чи зайняття певною діяльністю. Цей розрив закономірно обумовив можливість розширення сфер та видів посад /

[1] Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.

[2] Постанова ККС ВС від 1 листопада 2018 р. у справі № 753/12073/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120>.

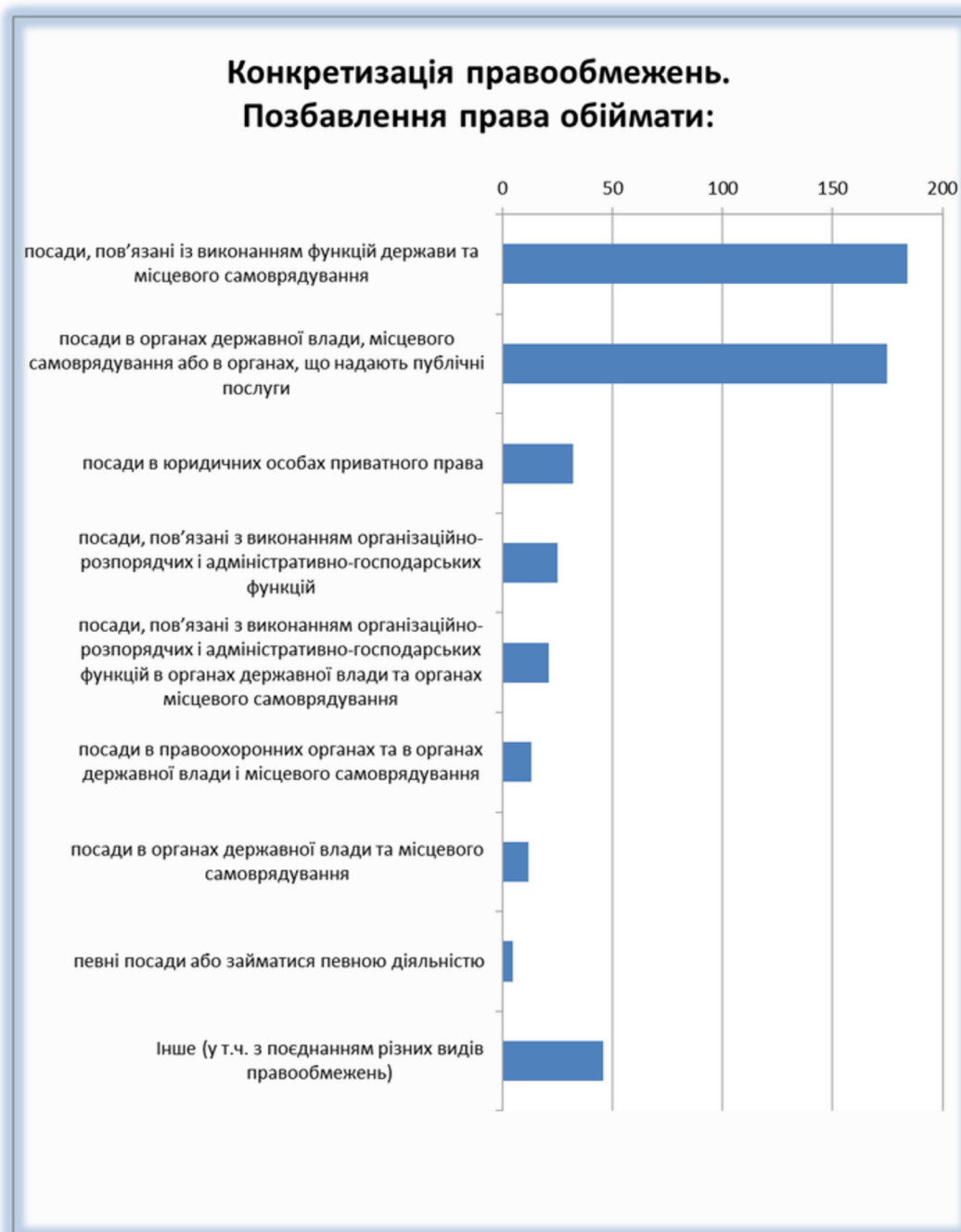
[3] Постанова ККС ВС від 2 лютого 2022 р. у справі № 344/16025/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102999869>.

діяльності, щодо яких суд може встановити відповідні правообмеження. Раніше суди були зв'язані тими сферами та видами посад/діяльності, які обіймав/здійснював обвинувачений під час учинення кримінального правопорушення. За відсутності такого зв'язку дискреція суду автоматично розширюється.

По-друге, як уже відмічалось вище, учинення публічних заперечень та закликів, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК, підриває довіру до особи, що унеможлиблює обіймання нею посади чи здійснення діяльності у сферах, чутливих до питання вірності (лояльності) особи Україні. Таким чином, при призначенні «позбавлення права» важливо не скільки враховувати те, чи використовувала особа можливості, що випливають з посади, яку вона обіймала чи діяльності, яку вона здійснювала, а стільки те, обіймання яких посад чи здійснення яких видів діяльності у зв'язку з характером учиненого кримінального правопорушення буде суперечити правоохоронюваним інтересам.

Діаграма 1

1. Відзначимо, що 5 з 513 обвинувачених були засуджені судами за ч.1 ст. 111-1 КК з призначенням «**позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю**», тобто взагалі без будь-якої конкретизації посад чи діяльності[1]. Такий спосіб призначення цього виду покарання є неприпустимим. Формально він унеможлиблює здійснення особою будь-якої діяльності і обіймання будь-яких посад, що є неіндивідуалізованим і непропорційним обмеженням прав людини. Зрештою з огляду на згадану вище практику вищої судової інстанції, очевидно, що такі вироки потребують виправлення. Згідно зі ст. 379 КПК, суд має право за власною ініціативою або за заявою учасника кримінального провадження чи іншої заінтересованої особи виправити допущені в судовому рішенні цього суду описки, очевидні арифметичні помилки незалежно від того, набрало судове рішення законної сили чи ні. Одним із ініціаторів виправлення може виступати й уповноважений орган з питань пробації, адже саме останній відповідно до ст. 30 КВК забезпечує виконання покарання цього виду, а без визначення виду чи характеру відповідної посаду/діяльності контроль за виконанням цього покарання фактично вихолощується.

В інших випадках, тобто щодо 508 засуджених при призначенні їм покарання у виді «позбавлення права» правообмеження були більшою чи меншою мірою конкретизовані (див. *Діаграму 1*).

2. Позбавлення права обіймати посади, пов'язані із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування призначено в 184 випадках[2]. «Популярність» такого способу конкретизації «позбавлення права» обумовлена тим, що виконання функцій держави та місцевого самоврядування є основними видами публічних функцій, тісно пов'язаними з управлінням у різних сферах. З огляду на це закономірно, що колаборація з окупантом (ворогом) ставить під очевидний сумнів лояльність (вірність) засудженого. Учинені особою публічні заперечення збройної агресії/окупації та публічні заклики до співпраці з агресором, підтримки його рішень/дій чи до невизнання поширення суверенітету України безсумнівно підривають довіру до неї та цілком логічно виключають виконання нею функцій держави та місцевого самоврядування.

Зміст функцій держави та місцевого самоврядування достатньо розроблений в науці та практиці кримінального права України, зокрема в частині кримінально-правового поняття «службової особи», відображений у правових висновках Верховного Суду та постанові ПВСУ №5 від 26 квітня 2002 р.[3] Тож такий спосіб конкретизації правообмеження загалом є виправданим і з точки зору забезпечення правової визначеності, тобто зрозумілості застосованих обмежень. Водночас він означає й те, що особі дозволяється обіймати посади в органах державної влади чи місцевого самоврядування, а також в інших юридичних особах публічного права, якщо тільки вони не пов'язані з виконанням власне функцій

[1] До прикладу див. Вирок Ренійський районний суд Одеської області від 20 грудня 2022 р. у справі № 510/1639/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107936962>.

[2] До прикладу див. вироки: Голосіївського районного суду м. Києва від 14 жовтня 2022 р. у справі № 752/14169/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106790097> ; Херсонського міського суду Херсонської області від 14 лютого 2023 р. у справі № 766/2028/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116999296>.

[3] Про судову практику у справах про хабарництво: постанова Пленуму Верховного Суду України №5 від 26 квітня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.

держави чи місцевого самоврядування (напр., друкар, сантехнік, електрик, бухгалтер, юрист, ІТ-спеціаліст тощо).

3. Позбавлення права обіймати посади в органах державної влади, місцевого самоврядування або в органах, що надають публічні послуги призначено в 175 випадках[1]. Іноді поряд з указаними органами згадуються також і органи державного управління[2], що є зайвим з огляду на те, що такі органи не можуть не бути органами державної влади.

Вище вже відмічалось, що в практиці Верховного Суду сформувалося усталене правило щодо необхідності конкретизації видів посад, функцій чи діяльності, які особа позбавляється права обіймати чи здійснювати відповідно, тож позбавлення права обіймати посади в органах державної влади, місцевого самоврядування чи органах з надання публічних послуг може видаватися таким, що суперечить цій практиці. Однак у цьому випадку такий достатньо загальний спосіб формулювання правообмеження слід уважати виправданим з огляду на сумніви в довірі до особи, яка вчинила інформаційне колаборування, та неможливість її залучення до будь-якої діяльності у вказаних органах.

Загалом формулювання правообмеження в такий спосіб має таке ж саме обґрунтування, як і за попередньо аналізованого способу, однак характеризується ширшим обсягом обмежень.

По-перше, з точки зору широти охоплення посад особа позбавляється права їх обіймати не лише в органах державної влади і місцевого самоврядування, але й в *органах, що надають публічні послуги*. Однак у чинному КК, зокрема в статтях 365-2 і 368-4 КК, надається перелік осіб (а не органів), які надають публічні послуги. Такий перелік (у вузьких рамках) називається і в підп. б ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», де також відмічається, що крім аудиторів, нотаріусів, приватних виконавців, оцінювачів, експертів, арбітражних керуючих, незалежних посередників, членів трудового арбітражу і третейських суддів, ними можуть бути й інші особи, але лише ті, що визначені такими в законі[3]. Це означає, що поняття «органів, які надають публічні послуги» має інший (слід припустити – ширший) зміст, проте який з точки зору правової визначеності залишається неоднозначним.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» під *публічною послугою* розуміється юридично або соціально значуща дія суб'єкта надання публічної (електронної публічної) послуги, у тому числі адміністративна послуга, за заявою (зверненням, запитом) суб'єкта звернення або без такого звернення, у результаті якої набуваються, переходять, припиняються права та/або здійснюються обов'язки суб'єктом звернення, надаються відповідні матеріальні та/або нематеріальні блага суб'єкту звернення.

[1] До прикладу див. вироки: Зарічного районного суду м. Суми від 09 травня 2022 р. у справі № 591/1557/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104216546> ; Катеринопільського районного суду Черкаської області від 22 червня 2022 р. у справі № 698/449/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104878096>.

[2] До прикладу див. вироки: Берегівського районного суду Закарпатської області від 01 серпня 2022 р. у справі № 297/2093/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105631255> ; Придніпровського районного суду м. Черкаси від 29 серпня 2022 р. у справі № 711/4039/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105964019>.

[3] Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

При цьому суб'єктом надання *публічної послуги* визначається орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні, комунальні підприємства, установи, організації та інші суб'єкти, уповноважені відповідно до законодавства надавати публічні (електронні публічні) послуги[1]. Ймовірно при інтерпретації аналізованих судових правообмежень необхідно керуватися саме цими поняттями. Водночас в такому випадку формулювання «посади в органах, що надають публічні послуги» не охоплює собою заборону займатися діяльністю з надання публічних послуг, здійснювану поза органами державної влади чи місцевого самоврядування (наприклад, приватні нотаріуси чи приватні виконавці тощо).

У будь-якому разі публічна природа послуг, що надаються, дозволяє так само обґрунтувати доцільність та виправданість правообмеження, спираючись на аргументи про втрату довіри і сумніви в лояльності до України: існує потреба в тому, щоб протягом певного строку засуджений колаборант продемонстрував свою вірність Україні.

По-друге, розглядуваний спосіб конкретизації «позбавлення права» передбачає обмеження щодо зайняття будь-яких посад у вказаних органах, а не лише посад, які пов'язані з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування чи наданням публічних послуг. Тобто, забороняється навіть обіймання в таких органах посад бухгалтера, юриста, прибиральника, сантехніка, садівника і т.д. На перший погляд таке обмеження може видатися необґрунтованим і надто репресивним. Однак навіть ці посади передбачають вільний доступ до територій та приміщень владних органів та органів надання публічних послуг, тобто уможлиблюють ознайомлення з критично значущою в умовах збройного конфлікту інформацією. Такий доступ не є розумним, якщо йдеться про осіб, що мають судимість за інформаційне колаборування.

Позбавлення права обіймати **посади в органах державної влади та місцевого самоврядування**, яке призначено судами в 12 випадках[2], є дещо вужчою альтернативою та передбачає розширення обсягу обмежень лише в частині охоплення будь-яких посад у цих органах.

У 13 випадках судами було призначено позбавлення права обіймати **посади в правоохоронних органах та в органах державної влади і місцевого самоврядування**[3]. Однак така акцентуація уваги на правоохоронних органах убачається зайвою, оскільки правоохоронні органи не можуть не бути органами державної влади.

[1] Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг: Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text>.

[2] До прикладу див. вироки: Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 24 лютого 2023 р. у справі № 383/340/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109195807> ; Богунського районного суду м. Житомира від 20 серпня 2024 р. у справі № 295/12340/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121092824>.

[3] До прикладу див. вироки: Корольовського районного суду м. Житомира від 23 вересня 2022 р. у справі № 296/6170/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106395178> ; Харківського районного суду Харківської області від 23 грудня 2022 р. у справі № 635/1645/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108048444>.

4. Тісно переплітаються за змістом, хоча й не є тотожними з вищевикладеними, також і такі способи конкретизації правообмеження, як: а) позбавлення права обіймати **посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських функцій**, призначене судами в 25 випадках[1], та б) позбавлення права обіймати **посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських функцій в органах державної влади та органах місцевого самоврядування**, призначене в 21 випадках[2]. Конкретизація за функціями, розуміння яких є усталеним в судовій практиці, а зміст яких витлумачений, зокрема, в згаданій вище постанові ПВСУ №5 від 26 квітня 2002 р., забезпечує правову визначеність.

Водночас, звертає на себе увагу вказівка судами лише на дві з трьох функцій, які традиційно характеризують службову особу, формально уможлиблюючи зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування. Такий підхід не є логічним, адже якщо засуджений за колаборування, що підриває довіру держави і суспільства до нього, позбавляється права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських функцій, то тим паче він не може виконувати функції держави та місцевого самоврядування. Хоча при цьому ми розуміємо, що *de-facto* така особа не зможе виконувати ці функції, оскільки в більшості випадків посади, що передбачають виконання функцій держави та місцевого самоврядування, також передбачають і виконання організаційно-розпорядчих та/або адміністративно-господарських функцій.

Крім цього, сумнівним є позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських функцій як таких, тобто незалежно від того, де саме (у юридичних особах незалежно від форм власності) ці посади обіймаються. Заборона обіймати такі посади в юридичних особах приватного права непропорційно обмежує права людини. Так, якщо особа є суб'єктом підприємницької діяльності з найманими працівниками, то така заборона фактично унеможлиблює здійснення ними цієї діяльності. Зрештою таке правообмеження має слабе обґрунтування, оскільки в приватному секторі не логічно аргументувати обмеження через сумніви в лояльності засудженого до держави (вірності їй).

5. У зв'язку з цим викликає подив те, що в 32 випадках судами було призначено позбавлення права обіймати **посади в юридичних особах приватного права**[3]. Важко обґрунтувати в цьому випадку доцільність такого правообмеження, а тим паче те, що в юридичних особах публічного права (зокрема, в органах державної влади та місцевого самоврядування) натомість засуджений не позбавляється права обіймати посади. Варто при цьому нагадати, що навіть у випадках

[1] До прикладу див. Вирок Харківського районного суду Харківської області від 22 січня 2024 р. у справі № 635/825/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116448815>.

[2] До прикладу див. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 19 травня 2023 р. у справі № 686/11885/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110965970>.

[3] До прикладу див. вироки: Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 26 січня 2023 р. у справі № 194/92/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108619201> ; Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 27 червня 2023 р. у справі № 185/7213/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112075117>.

призначення покарання у виді позбавлення права керувати транспортним засобом за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК, Верховний Суд виходить із того, що це додаткове покарання повинно призначатися особі з урахуванням даних, що характеризують особу обвинуваченого, а також обставин кримінального правопорушення, особливо у випадках, коли позбавлення особи спеціального права може суттєво ускладнити пошуки нової роботи та мати засоби для існування[1].

6. У інших 46 випадках зустрічаються різні модифікації вказаних вище способів конкретизації правообмежень. Суди при цьому додають альтернативні конкретизуючі посади, яких особи позбавляються права обіймати, але які при цьому охоплюються більш загальними формулюванням **«посади в органах державної влади та місцевого самоврядування»**, наприклад: **«посади в судах»**[2], **«посади у виконавчих органах»**[3], **«у тому числі на виборних посадах»**[4]. Така конкретизація вочевидь є зайвою.

У поодиноких випадках також використовуються формулювання **«посади в юридичних особах публічного права»**[5]. У такому разі засуджений не може обіймати посади не лише в органах державної влади та місцевого самоврядування, але і в інших юридичних осіб публічного права. До останніх можуть належати різноманітні підприємства, установи й організації, а тому такий спосіб правообмеження виглядає надміру широким та вимагає більшої конкретизації з урахуванням принципу індивідуалізації, тобто зв'язку зі здійснюваною особою діяльністю. Те ж саме стосується й **«позбавлення права обіймати будь-які посади та займатись будь-якою діяльністю в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також в юридичних особах приватного права»**[6]. В останньому випадку засуджений фактично позбавляється права на працю, адже в нього зберігається можливість обіймати посади лише на підприємствах, установах та організаціях публічного права, що в свою чергу не є логічним (так як натомість діє заборона на обіймання посад в юридичних особах приватного права).

[1] Постанова ККС ВС від 31 березня 2020 р. у справі № 367/6235/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88570885>.

[2] До прикладу див. Вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 15 травня 2024 року у справі № 610/1306/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119034184>.

[3] До прикладу див. Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 06 листопада 2023 р. у справі № 495/11896/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114704852>.

[4] До прикладу див. вироки: Комінтернівського районного суду Одеської області від 13 лютого 2024 р. у справі № 504/4574/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116936109> ; Суворовського районного суду м. Одеси від 2 квітня 2024 р. у справі № 523/3935/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118149516>.

[5] До прикладу див. вироки: Балаклійського районного суду Харківської області від 8 грудня 2023 р. у справі 610/2419/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115499356> ; Балаклійського районного суду Харківської області від 2 лютого 2024 р. у справі № 610/163/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116721524> ; Житомирського районного суду Житомирської області від 12 червня 2023 р. у справі № 278/2729/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111477354>.

[6] До прикладу див. вироки: Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 14 листопада 2023 р. у справі № 185/12685/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114905405> ; Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 17 листопада 2023 р. у справі № 185/11850/23. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115299027>.

7. Публічні заклики та публічні заперечення полягають в передачі інформації з негативним (забороненим) змістом, однак у судовій практиці **правообмеження інформаційного характеру** є рідкісними. Так, є вироки, у яких призначено позбавлення права «*обіймати посади або займатися певною діяльністю, з наданням публічних послуг з висловлювань у мережі Інтернет або засобів масової інформації*»[1]. Важко уявити які-небудь «публічні послуги з висловлювань у мережі Інтернет» (хто надає послуги з висловлювання та коли такі послуги є публічними?). Щодо «засобів масової інформації» відсутня ясність у тому, чи йдеться про заборону обіймати посаду в юридичних особах, зареєстрованих як медіа, чи йдеться про публічні послуги з висловлювань в медіа.

В окремих випадках поряд із традиційними правообмеженнями призначається «**позбавлення права займатися діяльністю у засобах масової інформації**»[2]. З огляду на інформаційний характер діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК, таке обмеження видається обґрунтованим. За іншим вироком засуджений був позбавлений «*права користуватись у будь-який спосіб заблокованими на території України російськими ресурсами та соціальними мережами*», при цьому інших правообмежень не застосовано[3]. Інші приклади – «позбавлення права обіймати посади пов'язані з комунікацією та інформаційним забезпеченням в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування чи органах, що надають публічні послуги, а також в підприємствах, установах і організаціях усіх форм власності»[4] та «*позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю з надання публічних послуг з висловлювань у мережі Інтернет або засобів масової інформації*»[5]. Загалом з цих формулювань убачається, що суди відчують складнощі при визначенні правообмежень в інформаційній сфері. Утім вони демонструють, що посада, яку обіймала особа та здійснювана нею діяльність не завжди пов'язані із застосованим правообмеженням.

8. Позбавленим сенсу видається призначення судами покарання у виді *заборони розміщувати в соціальних мережах Інтернет відеоматеріали, публікації, фото, відповідні коментарі, змістом яких публічні заперечення та заклики, передбачені ч.1 ст. 111-1 КК*[6]. Іншими словами «позбавлення права» полягає в такому випадку в забороні вчиняти кримінальні правопорушення, що само собою впливає

[1] До прикладу див. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 19 лютого 2024 р. у праві № 727/1719/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117063144>.

[2] До прикладу див. Вирок Суворовського районного суду м.Одеси від 24 лютого 2023 р. у справі № 523/3178/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111741377>.

[3] До прикладу див. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 30 червня 2023 р. у справі № 208/6080/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111983079>.

[4] До прикладу див. вироки: Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 27 березня 2024 р. у справі № 201/3232/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117964898> ; Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 05 квітня 2024 р. у справі № 201/3632/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118182313>.

[5] До прикладу див. вироки: Новоселицького районного суду Чернівецької області від 12 жовтня 2023 р. у праві № 720/2464/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114139222> ; Шевченківського районного суду м. Чернівці від 21 серпня 2023 р. у справі № 727/8915/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112984602>.

[6] До прикладу див. вироки: Чугуївського міського суду Харківської області від 15 березня 2024 р. у справі № 636/1589/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117679055> ; Дзержинського районного суду м. Харкова від 21 листопада 2023 р. у справі № 638/17965/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115170597>.

зі змісту кримінального закону. За такою логікою тоді засудженим за інші злочини потрібно забороняти вчиняти ці злочини, що вочевидь є безглуздом.

9. Рідкісними також є випадки **правообмеження в освітній сфері**. Так, поряд з традиційними правообмеженнями суди додатково позбавляють засуджених права «*займатися освітньою діяльністю*»[1], «*займатися викладацькою діяльністю*»[2], «*обіймати посади зі здійснення навчальної та викладацької діяльності*»[3]. У цих випадках, як правило, з судових рішень не простежується зв'язок обвинуваченого з освітньою сферою (вони не були вчителями, викладачами тощо). Попри це в застосуванні таких правообмежень є логіка, адже осіб, визнаних винними у відповідних публічних закликах чи запереченнях, навряд чи доцільно допускати до освітньої діяльності. Ці випадки є черговим свідченням «**перевороту**» в розумінні «позбавлення права» як виду покарання: зв'язок права, яке обмежується, з посадою, яку обіймала особа, чи з діяльністю, яку вона здійснювала, не є обов'язковим, а головне, натомість, чи можна залишити за особою, що вчинила певний тип діяння, можливість обіймати посади/займатися діяльністю певних видів.

10. Зустрічаються й **випадки правообмежень, позбавлені ясності**, та які потребують додаткового роз'яснення судами, що ухвалили відповідні вироки, без чого їх виконання унеможлиблюється. Так, наприклад судом було призначено позбавлення права обіймати посади «**в будь яких державних структурах та організаціях**»[4]. При цьому не зрозуміло, принаймні, що в такому разі слід розуміти під «державними структурами» та як забезпечити виконання такого правообмеження. В інших вироках зустрічаються такі додаткові обмеження прав, як позбавлення права «**займатися діяльністю, пов'язаною з виборчим процесом**»[5], «**займатись будь-якими видами політичної діяльності**»[6], «**займатися діяльністю, пов'язаною з участю у публічних заходах**»[7]. Такі формулювання не лише проблематичні з точки зору з'ясування обсягу правообмеження, але й викликають сумніви щодо їх сумісності з Конституцією України та гарантованими нею правами та свободами. Так, заборона брати участь у публічних заходах необґрунтовано обмежує одразу декілька прав людини – на свободу слова та вираження поглядів, свободу зібрань тощо. Заборона займатися діяльністю,

[1] До прикладу див. вироки: Комінтернівського районного суду Одеської області від 13 лютого 2024 р. у справі № 504/4574/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116936109> ; Суворовського районного суду м. Одеси від 2 квітня 2024 р. у справі № 523/3935/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118149516>.

[2] До прикладу див. Вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 8 грудня 2023 р. у справі № 610/2419/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115499356>.

[3] До прикладу див. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 21 лютого 2023 р. у справі № 296/3673/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109103017>.

[4] До прикладу див. Вирок Малинського районного суду Житомирської області від 18 квітня 2023 р. у справі № 283/912/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110290954>.

[5] До прикладу див. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 16 квітня 2024 р. у справі № 766/8745/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118414862>.

[6] До прикладу див. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 31 травня 2023 р. у справі № 521/13379/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111215870>.

[7] До прикладу див. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 червня 2023 р. у справі № 191/1739/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111990275>.

пов'язаною з участю у виборчому процесі, сформульовано настільки широко, що потенційно охоплює собою й заборону права голосу.

11. На завершення огляду способів конкретизації судами «позбавлення права» слід відзначити й три вирокі, за якими судами призначено **максимально конкретні види «позбавлення права»**. За першим з них суд призначив військовому пенсіонеру покарання у виді *«позбавлення права обіймати посади або займатись діяльністю в органах управління Збройних Сил України»*[1]. Водночас таке правообмеження видається всього лише дублюванням приписів ч. 2 ст. 4 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», згідно з якими Збройні Сили України та інші військові формування не можуть комплектуватися особами, які мають судимість за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України[2].

За другим вирокі водію таксі, який під час перевезення пасажирів закликав їх до підтримки дій держави-агресора та до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, було призначено покарання у виді *«заборони займатися діяльністю, пов'язаної з комерційним перевезенням громадян, а саме послуг «таксі»*[3]. Суд апеляційної інстанції за скаргою прокурора скасував вирок і застосував традиційні для цієї категорії справ «правообмеження».

За третім вирокі суд призначив священнослужителю, який на сільському кладовищі під час обряду поховання загиблого військовослужбовця Збройних Сил України публічно проголосив заклики до підтримки держави-агресора, позбавлення права *«обіймати посади в релігійних організаціях та здійснювати діяльність пов'язану з публічними виступами»*[4].

*****

Призначаючи «позбавлення права» доцільно конкретизувати правообмеження шляхом указівки на посади / види діяльності, що є найбільш чутливими до питання вірності Україні. При цьому слід урахувати, що окремими законами України вже й так передбачено неможливість обіймання посад чи здійснення діяльності (напр., неможливість комплектації ЗСУ засудженими за ст. 111-1 КК). **Типовим (стандартним) набором правообмежень** можуть слугувати такі позбавлення права в сукупності:

- 1) обіймати будь-які посади в органах державної влади та місцевого самоврядування;
- 2) обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, у юридичних особах публічного права;

[1] Вирок Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 27 жовтня 2022 р. у справі № 689/1887/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106969290>.

[2] Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

[3] Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 5 вересня 2022 р. у справі № 545/3887/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106072002>.

[4] Вирок Глибоцького районного суду Чернівецької області від 2 листопада 2023 р. у справі № 715/3419/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114610492>.

- 3) здійснювати професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг;
- 4) обіймати посади в закладах освіти та здійснювати освітню діяльність;
- 5) здійснювати діяльність суб'єкта у сфері медіа або обіймати посади, пов'язані зі здійсненням редакційного контролю суб'єкта у сфері медіа.

Суд може призначити всі вказані правообмеження водночас і в кожному випадку засудження за ст. 111-1 КК це може вважатися виправданою перевіркою особи на вірність (лояльність). Однак з огляду на індивідуальні особливості конкретного інформаційного колаборантства суд може позбавити особу прав обіймати й інші посади чи здійснювати інші види діяльності.

ІІІ. СТРОК ПОКАРАННЯ, ВИЗНАЧЕНИЙ НА ПІДСТАВІ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

1. Аналіз судової практики показав, що з 513 осіб, засуджених за ч.1 ст.111-1 КК з призначенням покарання у виді «позбавлення права», 425 осіб (82,9%) були засуджені до 10 років, що відповідає нижній межі покарання, передбаченого в санкції[1]. «Позбавлення права» в межах від 11 до 14 років було призначено щодо 66 осіб (12,9%), де найпоширеніші випадки – це призначення покарання на 11 і 12 років відповідно. До максимального 15-річного строку позбавлення права було засуджено 22 особи (4,2%).

При цьому лише щодо 114 осіб (22,3%) було затверджено угоди про визнання винуватості, у яких було визначено узгоджене між сторонами угоди покарання. Натомість в інших випадках судове провадження відбувалося без затверджених угод, а отже призначення покарання і його обґрунтування повністю «лягало на плечі» судді (суду).

При призначенні покарання суд керується загальними та спеціальними правилами, передбаченими в Загальній частині КК. Згідно зі ст. 65 КК, суд призначає покарання у межах, установлених у санкції статті, а також відповідно до положень Загальної частини КК, і при цьому враховує ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. У свою чергу призначене покарання і його строк або розмір мають бути необхідними й достатніми для виправлення особи та попередження нових кримінальних правопорушень.

2. У судовій практиці за ч. 1 ст. 111-1 КК очевидним є превалювання призначення покарання у виді «позбавлення права» на мінімальний строк, передбачений у санкції, або ближче до мінімальної межі. На жаль більшість обвинувальних вироків у мотивувальній частині не містять розлогого обґрунтування вибору судом того чи іншого строку «позбавлення права». Попри це необхідно встановити, чи відповідає загалом кримінальному закону те, що в понад ніж 4/5 випадків суди обирають мінімальний строк «позбавлення права», виходячи зі встановлених в КК правил призначення покарання.

Щодо 3 осіб покарання було призначено із застосуванням спеціальних правил за ст. 69 КК («Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом»). В усіх цих випадках «позбавлення права» було замінено на інший менш суворий вид покарання – штраф, у зв'язку з чим ці справи не бралися тут до уваги при аналізі строків призначення «позбавлення права».

Серед проаналізованих тут вироків лише щодо 15 осіб (2,9%), засуджених до «позбавлення права», було застосовано спеціальні правила призначення покарання, передбачені ст. 69-1 КК («Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання»). Ураховуючи невелику частку цих вироків вони не впливають на загальні висновки щодо аналізу практики

[1] Див. також: Рубашенко М.А. Визначення судами строку покарання за вчинення інформаційного колаборантства (ч. 1 ст. 111-1 КК України): сумнівні тенденції правозастосування. Збірник «Науковий вісник НДІ проблем досудового розслідування». 2024. № 2. С. 1-25. URL: <https://doi.org/10.61417/2786-7900.2024.2.9>.

призначення «позбавлення права» і підлягають окремому розгляду.

Щодо 10 осіб призначення остаточного покарання відбувалося за правилами про призначення покарання за сукупності кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) чи сукупності вироків (ст. 71 КК). Однак в цих випадках власне покарання за колабораційну діяльність (ч.1 ст. 111-1 КК) було призначено без застосування яких-небудь спеціальних правил.

Застосування інших спеціальних правил призначення покарання, зокрема передбачених статтею 68 КК («Призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті») серед проаналізованих вироків не було виявлено.

Указано дозволяє зробити висновок, що суди, призначаючи «позбавлення права» за інформаційне колаборанство (ч. 1 ст. 111-1 КК) на строк 10 років, тобто в мінімальних межах), у 97,1% випадків спиралися виключно на загальні засади призначення покарання. Оскільки перша загальна засади (п. 1 і 2 ч. 1 ст. 65 КК) лише вказує на межі покарання, передбаченого в санкції, а друга загальна засада (п. 2 ч.1 ст. 65 КК), як показав аналіз лише у виняткових випадках має реальний вплив на призначення покарання за ч.1 ст. 111-1 КК, то в такому разі фактично єдиною засадою призначення покарання, яка дозволяє суду обґрунтувати строк «позбавлення права», законодавча «вилка» якого передбачає межі від 10 до 15 років, є врахування: 1) ступеня тяжкості вчиненого правопорушення, 2) особи винного, а також 3) обтяжуючих і пом'якшуючих обставин (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

3. Щодо *врахування ступеня тяжкості кримінального правопорушення*
Пленум ВСУ рекомендує виходити з класифікації кримінальних правопорушень (ст. 12 КК), а також із особливостей конкретного правопорушення й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо)[1]. У цілому погоджуючись з цитованим положенням, все ж підтримуємо думку вчених про неможливість врахування виду кримінального правопорушення (категорії тяжкості) при індивідуалізації покарання, адже в ст. 12 КК ступінь тяжкості виступає як показник типового рівня суспільної небезпечності кримінальних проступків чи злочинів певного виду, що отримало відображення в санкціях[2]. Законодавець уже врахував категорію тяжкості, формулюючи санкцію в ч. 1 ст.111-1 КК, тобто в цьому випадку йдеться про першу загальну засаду (п. 1 ч. 1 ст.65 КК). Врахування при індивідуалізації покарання того, що особа вчинила кримінальний проступок чи, наприклад, тяжкий чи особливо тяжкий злочин, веде до забороненого подвійного пом'якшення чи посилення відповідно. Тому при виборі строку «позбавлення права» за ч. 1 ст. 111-1 КК суди не можуть обґрунтовувати такий вибір посиланням на те, що особа вчинила кримінальний

[1] Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.

[2] Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 515.

проступок, адже це вже за них зробив законодавець. У п. 3 ч. 1 ст. 65 КК йдеться не про категорію (характер), а про ступінь тяжкості.

Натомість, у разі вчинення інформаційних діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК, показниками ступеня тяжкості вчиненого можуть визнаватися, зокрема:

- 1)** кількість діянь (форм об'єктивної сторони), які вчинила особа, ураховуючи те, що в ч. 1 ст. 111-1 КК передбачено два види публічних заперечень та три види публічних закликів;
- 2)** кількість кримінально протиправних епізодів (скільки разів особа проголошувала заклики чи скільки разів опубліковувала відповідні матеріали) в межах єдиного наміру (умислу);
- 3)** характеристики адресату (публіки), зокрема, їх кількість (три особи чи кілька сотень, а той тисяч осіб);
- 4)** обставини, що характеризують можливості інформаційного впливу суб'єкта заклику/заперечень, наприклад, використання засобу масової інформації, гучномовців тощо;
- 5)** роль особи у створенні предмету кримінального правопорушення, зокрема, чи вона лише здійснила репост певного матеріалу, чи також і самостійно його виготовила та розмістила;
- 6)** мотиви особи (чи вона лише в такий спосіб намагалася заробити собі на життя, перебуваючи наприклад у скрутному матеріальному становищі, чи вона має стійкі антидержавницькі мотиви) тощо.

Конкретний перелік таких показників навряд чи може бути вичерпним, однак у будь-якому разі суд має аргументувати вибір строку «позбавлення права», надто коли йдеться про призначення покарання в його мінімальних (10 років) чи максимальних (15 років) межах. Привертає увагу відверте ігнорування судами поєднання у вчиненому декількох діянь, з альтернативно передбачених у диспозиції ч. 1 ст. 111-1 КК, які за загальним правилом свідчать явно не на користь призначення покарання в мінімальних межах. Проведений аналіз судових вироків показав, що з 516 осіб, засуджених за ч. 1 ст. 111-1 КК, щодо 266 осіб (51,6%) формулювання обвинувачення включало визнання їх винними як у публічних запереченнях, так і в публічних закликах, 70 осіб (13,6%) були визнанні винними у публічних закликах декількох видів водночас (як правило, публічні заклики до підтримки держави-агресорки та публічні заклики до співпраці з нею), ще 32 особи вчинили обидва з передбачених альтернативно у ч. 1 ст. 111-1 КК видів публічного заперечення (як агресії, так і окупації). Лише одне з декількох передбачених у ч. 1 ст. 111-1 КК діянь вчинили 148 осіб (28,6%) – як правило йдеться про публічні заклики до підтримки держави-агресорки або про публічні заперечення збройної агресії проти України. Тобто у більшості випадків засуджені вчинили декілька діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК.

Окрім цього в більшості випадків судами було встановлено декілька епізодів кримінально протиправної інформаційної діяльності. Найчастіше особи, які були засуджені за поширення текстових дописів чи інших матеріалів в мережі Інтернет, поширювали їх неодноразово. Нерідко у вироків констатується більше десятка

публікацій, які містять публічні заперечення чи заклики, поширені однією і тією ж особою, однак у підсумку ця обставина ігнорується, і винній особі призначається «позбавлення права» у мінімальних межах. На врахуванні цієї обставини наголошує й Верховний Суд:

«Особа_6 [...] не проявляючи жодних сентиментів та емпатії, та навіть банального співчуття через масову загибель як військовослужбовців, які стали на захист своєї Батьківщини, так і мирного населення, протягом п'яти місяців продовжувала розповсюджувати публікації, зміст яких всіляко виправдовував збройну агресію росії, метою якої є намагання знищити Україну як державу, та прославляв осіб, які її здійснювали»[1].

Особливої уваги потребує врахування місця та обстановки вчинення інформаційного колаборантства. У попередніх публікаціях вже неодноразово відзначалося, що за своєю соціальною природою колабораціонізм є явищем, яке охоплює різні форми співпраці окупованого населення (громадян окупованої держави) з окупантом на шкоду державі-суверену[2]. Головною передумовою пом'якшення відповідальності за таку співпрацю порівняно з державною зрадою в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК) є вчинення діяння в умовах окупації території, тобто під ефективним контролем іноземної держави, її збройних формувань, що характеризується перманентним насильницьким фоном, який однак не містить ознак крайньої необхідності[3]. Однак інформаційні діяння, передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК за змістом кримінального закону можуть вчинятися і не в умовах окупації. Ба більше, більшість постановлених вироків стосуються засудження за вчинення інформаційного колаборантства, учиненого на неокупованій («вільній») території України. Тож *de lege lata* дії інформаційних колаборантів, учинені на окупованій території доцільно розглядати як такі, що мають нижчий ступінь суспільної небезпеки порівняно з діями, учиненими на «вільній» території. Виняток можуть становити лише встановлені та підтверджені доказами факти того, що обвинувачений ще до окупації підтримував прихід «руського міра», а тому ймовірно, що перехід його під ефективний контроль окупанта для нього не створило загрозливих умов, а навпаки було бажаним (очікуваним).

4. Суд повинен також *враховувати особу винного*. Пленум ВСУ рекомендує з'ясувати вік винного, його стан здоров'я, поведінку до вчинення злочину як у побуті, так і за місцем роботи чи навчання, його минуле (зокрема, наявність не

[1] Постанова ККС ВС від 15 листопада 2023 р. у справі № 344/4586/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115031335>.

[2] Рубашенко М.А. Про методологічні підходи юридичної оцінки колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК) / Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 трав. 2023 р. Харків Право, 2023. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669985552>. С. 148-152.

[3] Rubashchenko M., Shulzhenko N. Reflections on the Legal Features of Collaborationist Activity: Theory and Practice in Terms of the Russian Occupation of Ukrainian Territory. Access to Justice in Eastern Europe. 2024. №7(3). P. 10-40 URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.3-a000315>.

знятих чи не погашених судимостей, адміністративних стягнень), склад сім'ї (наявність на утриманні дітей та осіб похилого віку), його матеріальний стан тощо[1]. Поняття «особа винного» включає в себе фізичні, психологічні, соціальні та правові властивості винного[2]. Дані про особу суд оцінює в їх сукупності, що дозволяє поглянути на неї не лише як на суб'єкта кримінального правопорушення, а і як на людину загалом, яка має індивідуальні особливості, і визначити, свідчать вони про закономірність протиправної поведінки особи чи радше про те, що вчинення нею конкретного правопорушення є збігом обставин[3].

У проаналізованих вироках увага характеристикам особи винного приділяється рідко. Окремі фізичні, соціальні та правові характеристики особи часто містяться у вступній частині обвинувального вироку. Аналіз вироків, що входять до вибірки, показує, що з 516 осіб, засуджених за ч. 1 ст. 111-1 КК, 338 осіб були чоловіками (65,6%), і 178 жінками (34,4%), 198 засуджених (38,5%) ідентифіковані судом як непрацюючі (принаймні офіційно) або безробітні, ще 117 засуджених (22,7%) – як пенсіонери (-ки). Щодо статі, то очевидно, що з огляду на конституційний принцип рівності перед законом незалежно від статі, належність до чоловічої або жіночої статі сама собою не може бути ознакою, що негативно чи позитивно характеризує особу винного. Складно уявити ситуацію, коли при вчиненні публічних заперечень та публічних закликів стать може тим чи іншим чином впливати на вибір строку «позбавлення права», принаймні в проаналізованих вироках такі випадки відсутні.

Стосовно *безробіття чи непрацевлаштованості* засуджених, то ці ознаки так само не можуть слугувати критерієм, який дозволяє суду наблизитися до нижньої чи навпаки – верхньої межі покарання, передбаченої в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК. Звичайно окремим людям властиво звинувачувати в проблемах з працевлаштуванням державу, в окремих випадках такі судження можуть бути навіть справедливими. Проте у випадку, коли вже понад 10 років держава страждає від іноземного вторгнення з анексуючими цілями громадяни держави мусять проявляти стійкість і розуміти складнощі фінансового характеру, з якими стикається держава і суспільство. Непрацевлаштованість у більшості випадків навряд чи може слугувати пом'якшуючим фактором для поширення публічних заперечень та закликів, які за змістом спрямовані на фактичну ліквідацію державності України та ставлять під загрозу саме існування української нації як такої, сприяють геноцидним намірам держави-агресорки. Більшість українських громадян наразі опинилися в складних умовах, про які досі вони лише читали з підручників або чули від дідусів та бабусь, але попри все зберігають ясний розум та витримку. У певному значенні пом'якшення на цій підставі покарання винній особі можна вважати стимулюванням слабкодухості та неповагою до тих, хто попри життєві негаразди не зраджує своїм обов'язкам перед Батьківщиною.

[1] Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.

[2] Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 520.

[3] Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. С. 354.

Ця аргументація придатна також при аналізі такої соціальної характеристики винної особи, як те, що вона є *пенсіонером чи пенсіонеркою*. З одного боку, сам собою вихід на пенсію не може бути пом'якшуючим чи обтяжуючим фактором при виборі строку «позбавлення права». А з другого боку, ця соціальна ознака тісно переплітається з фізичною (біологічною) ознакою – похилим віком особи, яка зазвичай враховується судами на користь обвинуваченого. Ці ознаки суміщаються, однак не є тотожними, адже перебування в статусі пенсіонера (-ки) автоматично не виключає і не зменшує здатність до критичного мислення. Суб'єктами публічних закликів та заперечень нерідко є особи пенсійного віку, які проте працюють, наприклад, викладачами або вчителями, критичне мислення та високий рівень освіченості яких в принципі означає підвищену спроможність розрізняти «правду» та «кривду». Тож загалом похилий вік може бути визнаний такою властивістю особи винного, яка дозволяє мінімізувати строк «позбавлення права», однак у кожному випадку суд має застосовувати індивідуалізований підхід. Зрозуміло, що у спрощеному провадженні у справах про кримінальні проступки та в умовах перенавантаження судової системи це зробити складно, однак іншого варіанту при врахуванні цієї ознаки просто не існує.

У публічних дискурсах щодо проблем відповідальності за колабораційну діяльність нерідко доводиться чути аргументи про те, що особи похилого віку, засуджені за колабораційну діяльність, зростали під радянською окупацією України, внаслідок чого піддалися істотному впливу комуністичної пропаганди єдності і братерства радянських народів та концепту «єдиного народу». І це нібито є обставиною, яка вказує на необхідність суттєвого пом'якшення відповідальності. В окремих (індивідуальних) випадках указане може мати значення. Однак слід також брати до уваги й протилежні аргументи, адже ці особи вже пережили радянську окупацію, понад тридцять років проживали в умовах незалежної України, побачили на свої очі страждання та горе, які приніс із собою «русскій мір», але попри це закликають до співпраці з державою, яка прагне ліквідувати українську державність та її народ зі світових мап. Зрештою, автоматичне пом'якшення відповідальності за такого підходу ігнорує той факт, що більшість громадян України, які так само десятки років свого свідомого життя перебували під радянською пропагандою, змогли розрізнити «чорне» та «біле».

Нерідко в обвинувальних вироках згадується й та обставина, що обвинувачені мають *на утриманні дітей чи непрацездатних осіб*. Хоча у судових рішеннях, як правило, прямо не зазначається, чи врахував суд цю соціальну ознаку особи винного і як саме, однак ураховуючи пануючий підхід можна припустити, що вона враховується на користь обвинуваченого. Все ж, як убачається, і в цьому випадку слід суворо застосовувати індивідуальний підхід. Особливо хотілося б відмітити два важливих аспекти. По-перше, важливим є не сам факт наявності утриманців, а те, як це утримання забезпечує обвинувачена особа, чи не є ця ознака мнимою і насправді особа не докладає належних зусиль для матеріального, соціально-побутового та іншого забезпечення дітей чи непрацездатних осіб. По-друге, не менш важливо в частині перебування на утриманні дітей й те, який виховний вплив чинить особа на них, адже є серйозні ризики того, що за змістом виховання пов'язане з нав'язуванням утриманцям антиукраїнських поглядів та ідей.

В окремих випадках обвинувачені в інформаційному колаборантстві особи були раніше судимі за один чи декілька кримінальних правопорушень, однак *судимість була знята чи погашена* в установленому КК порядку. Згідно з правовим висновком Верховного Суду, припинення судимості анулює всі кримінально-правові та загальноправові наслідки засудження, особа вважається такою, яка раніше злочину не вчиняла, покарання не відбувала, а отже врахування погашеної чи знятої судимості при вирішенні будь-яких питань, у т.ч. і при характеристиці особи, суперечить самій суті інституту припинення судимості і є неприпустимим[1]. Однак з такою категоричністю касаційної інстанції погодитися важко. Не викликає сумніву, що припинена судимість не може бути врахована як обставина, що обтяжує покарання (ч. 1 ст. 69 КК). Однак у частині врахування правової характеристики «особи винного» такий висновок не можна підтримати, як наслідок слід погодитися з Є.О. Письменським у тому, що припинена судимість за раніше вчинений злочин вказує на певні особливості винного і може свідчити про його стійке небажання до законотворчій поведінки[2]. Більше того, цей висновок Верховного Суду суперечить положенням окремих законів, адже **припинена судимість зберігає своє правове значення в деяких випадках в силу прямої вказівки закону**. Так, наприклад, згідно з п. 2 ч. 2 ст. 61 Закону України «Про Національну поліцію», не може бути поліцейською особа, засуджена за умисне вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину, у тому числі судимість якої погашена чи знята у визначеному законом порядку[3].

Варто погодитися, що врахування припиненої судимості навряд чи є виправданим у випадках, якщо судимість мала місце одноразово та/або якщо вона була пов'язана із засудженням за злочин з інакшим характером суспільної небезпечності (напр., за крадіжку чи незаконне зберігання наркотичного засобу) або ж з моменту її зняття чи погашення минув значний проміжок часу. Водночас у випадках, якщо особа була судима багаторазово чи, тим більше, вона пов'язана з засудженням за тотожне чи подібного характеру кримінальне правопорушення (напр., у разі засудження за публічні заперечення з'ясувалось, що громадянин має припинену судимість за публічні заклики, передбачені статтями 109 чи 110 КК), її врахування може бути доцільним, оскільки є невід'ємною правовою характеристикою «особи винного».

Однією із найбільш проігнорованих у проаналізованих судових вироках є *ознака повторності кримінальних проступків*, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК. Після введення до КК інституту «кримінального проступку» ознака повторності у п. 1 ч. 1 ст. 67 КК не була змінена і, як наслідок, урахування як обтяжуючої покарання обставини повторності кримінальних правопорушень, обидва чи одне з яких є

[1] Постанова ККС ВС від 27 верес. 2018 р. у справі № 647/1831/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76945371>.

[2] Письменський Є. О. Інститут судимості в кримінальному праві України: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2008. С. 83-85.

[3] Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n473>.

кримінальним проступком, виключається[1]. Однак у ст. 32 КК все ж ідеться про повторність кримінальних правопорушень (у т.ч. й кримінальних проступків), а отже вона підлягає врахуванню судом, однак не як обтяжуюча покарання обставина, а як правова характеристика «особи винного» згідно з п. 3 ч. 1 ст. 65 КК.

Повторність, як і інші види множинності, неодмінно свідчить про підвищену суспільну небезпечність винного, його стійку антисоціальну спрямованість[2]. Аналіз обвинувальних вироків демонструє численні випадки, коли судом констатується неодноразове, відділене проміжком часу, вчинення декількох (від двох і до декількох десятків) актів публічного заперечення та/або публічних закликів, як правило не об'єднаних єдиним наміром: численні публікації чи коментарі в соціальних мережах, здійснені в різні дні та з різним змістом або ж роз'єднані в часі та за місцем проголошення висловлювань у громадських місцях. Це свідчить про повторність кримінальних проступків, яка до того ж де-факто встановлена судом, однак проігнорована при призначенні покарання. Підкреслимо також, що навіть за наявності єдиного наміру (продовжуваного кримінального проступку) таке неодноразове повторення тотожних діянь також підлягає врахуванню, однак не як негативна правова характеристика «особи винного», а в частині врахування ступеня тяжкості вчиненого (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

У цьому контексті звертає на себе увагу вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області[3], у якому суд констатував поширення обвинуваченою 34 (!) публікацій різного змісту в мережі «Однокласники», датованих в різний час у проміжок з 10 березня по 7 серпня 2022 р., і врахувавши лише щире каяття (щодо сумнівів у справжності якого – див. далі) призначив «позбавлення права» на строк лише 10 років.

Судам також варто звертати увагу й на те, яку посаду обіймала обвинувачена особа чи яку діяльність здійснювала під час вчинення діяння. Обіймання при цьому посади державного службовця чи іншої посади в органах влади, як правило, має враховуватися не на користь обвинуваченого. Показовим щодо цього є вирок Старокостянтинівського райсуду Хмельницької області[4], згідно з яким обвинувачений, обіймаючи посаду радника міського голови виконавчого комітету міської ради здійснював публічні заперечення агресії РФ, та був засуджений до 15 років «позбавлення права»[5].

[1] Рубашенко М.А. Проблеми гармонізації та тлумачення понять, обумовлені прийняттям «закону про кримінальні проступки» [Електронне видання] / Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття» (29 квіт. 2021 р.). Київ, 2021. С.56.

[2] Тютюгін В.І., Комаров О.Д., Рубашенко М.А.. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підготовки до іспитів. Х.: Право, 2016. С. 99-101.

[3] Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 5 жовт. 2022 р. у справі № 495/7689/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106633029>.

[4] Вирок Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 10 серп. 2022 р. у справі № 683/1626/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105660160>.

[5] Варто зауважити, що при цьому суд визнав обтяжуючою обставиною використання умов воєнного стану, про неправомірність урахування якої йтиметься нижче.

Так само, як і повторність злочинів, рецидив злочинів не може визнаватися обтяжуючою покарання обставиною (ст. 67 КК) при засудженні за ч. 1 ст. 111-1 КК, оскільки це кримінальне правопорушення наразі не є злочином. Однак у ст. 34 КК йдеться про те, що рецидив утворюють будь-які умисні кримінальні правопорушення (а отже, й кримінальні проступки), за умови наявності непогашеної чи не знятої судимості хоча б за одне з них. Тому судам необхідно враховувати рецидив кримінальних проступків у межах правової характеристики «особи винного». Так, наприклад, Володимирецький райсуд Рівненської області засудив обвинуваченого за вчинення публічних заперечень та публічних закликів, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК, за місцем відбування ним покарання, призначеного за ч. 2 ст. 260 та ч. 1 ст. 309 КК. Суд урахував судимість винного та призначив йому 11 років «позбавлення права»[1].

5. Останнім елементом третьої загальної засади призначення покарання є **врахування обставин, які пом'якшують й обтяжують покарання** (статті 66 і 67 КК). Аналіз обвинувальних вироків показав, що в більшості вироків як обставини, які пом'якшують покарання, враховуються визнання винуватості і щире каяття, нерідко також – активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК).

Стосовно **щирого каяття**, як обставини, яка пом'якшує покарання, неодноразово висловлювався Верховний Суд. Щодо цієї обставини, можна стверджувати, сформовано усталену практику, основні положення якої можна звести до такого:

1) факт визнання засудженим своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення, не може безумовно свідчити про щире каяття з приводу вчиненого як обставину, що пом'якшує покарання[2];

2) саме по собі визнання засудженим своєї провини ще не вказує, що його зізнання стало результатом тривалого роздуму й затиї внутрішньої боротьби та свідчить про рішучість стати на шлях виправлення, самоосуд свого вчинку[3];

3) щире каяття полягає у ставленні до скоєного, яке передбачає критичну оцінку винним своєї протиправної поведінки, її осуд та бажання залагодити провину, що має підтверджуватися конкретними діями, спрямованими на виправлення зумовленої кримінальним правопорушенням ситуації; обов'язково необхідно встановити фактори, які б свідчили про справжність, щирість каяття[4].

Проведений аналіз вироків демонструє, що в справах щодо кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 111-1, суди нерідко ігнорують вказані висновки.

[1] Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 6 лип. 2023 р. у справ № 556/1884/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112053323>.

[2] Постанова ККС ВС від 23 січ. 2024 р. у справі № 283/2169/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116541849>.

[3] Постанова ККС ВС від 12 листоп. 2020 р. у справі № 363/975/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92902858>.

[4] Постанова ККС ВС від 23 січ. 2024 р. у справі № 283/2169/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116541849>.

Серйозні побоювання обумовлені насамперед особливостями спрощеного провадження щодо кримінальних проступків. У більшості випадків обвинувачені в присутності заявника складають заяви, у яких зазначають, що вони беззастережно визнають свою винуватість у вчиненні кримінального проступку, погоджуються із встановленими досудовим розслідуванням обставинами його вчинення та надають згоду на розгляд обвинувального акту без проведення судового розгляду в судовому засіданні та за їх відсутності.

У зв'язку з цим закономірно постає питання, як суд може переконатися у щирості каяття, якщо провадження взагалі відбувається за відсутності обвинуваченого. Звичайно, що позитивна посткримінальна поведінка винного, зафіксована в матеріалах досудового розслідування, також може свідчити про це, однак коли обвинувачений не постає перед судом особисто, такий висновок залишає вагомі сумніви. Відмітимо також, що фактори, які можуть свідчити про щирий осуд винним своєї поведінки, у вироків аналізуються рідко.

Тож фактично можна припустити, що в реальній дійсності щире каяття зводиться лише до вираженого в заяві формального визнання вини та осуду своєї поведінки. За відсутності інших вагомих доказів у матеріалах провадження (окрім самої заяви) судам варто обмежуватися вказівкою на визнання пом'якшуючою обставиною лише визнання вини. У цьому зв'язку викликає інтерес вирок Київського райсуду м. Харкова[1], у якому обвинуваченій за ч. 1 ст. 111-1 КК суд призначив 10 років «позбавлення права» та з посиланням на правові висновки Верховного Суду відмовився визнати щире каяття особи, оскільки матеріали провадження не містять будь-яких об'єктивних даних на підтвердження щирого каяття з боку обвинуваченої, окрім формального визнання своєї провини в загальних межах. З іншого боку, констатуючи визнання обвинуваченою своєї вини, суд далі відмітив, пом'якшуючих покарання обставин відповідно до ст. 66 КК судом не встановлено, проігнорувавши таким чином установлене визнання винуватості.

При цьому слід урахувувати, що активне сприяння розкриттю кримінального проступку хоча й може слугувати підтвердженням щирого каяття особи, насправді воно є самостійною альтернативною обставиною і не обов'язково свідчить про щире каяття. Активне сприяння може мати місце й тоді, коли винна особа в такий спосіб лише намагається пом'якшити свою відповідальність, однак при цьому навіть не розкаюється у вчиненому.

Побічним підтвердженням дійсності припущення щодо неврахування реальності (щирості) каяття є публікації фахівців органів пробації, які забезпечують виконання покарання у виді «позбавлення права» через систему наглядових та соціально-виховних заходів. Зокрема відзначається, що з'являючись до органу пробації засуджені за ч.1 ст. 111-1 КК чітко усвідомлюють та знають, що потрібно казати, яку позицію озвучувати та порівняно з іншими суб'єктами пробації, виявляють більшу готовність до змін, але вона носить лише декларативний характер[2].

[1] Вирок Київського районного суду м. Харкова від 31 трав. 2024 р. у справі № 953/4483/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119413468>.

[2] Боровська О.О. Особливості здійснення пробаційного нагляду щодо осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки / Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали II Всеукр. наук-практ. конф. (Одеса, 21 лип. 2023 р.). Одеса: Юридика, 2023. С. 53.

Щодо **активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення** слід урахувати, що під ними розуміються дії винної особи, спрямовані на надання органам досудового розслідування і суду допомоги в з'ясуванні дійсних обставин справи, які ще не були відомі цим органам, а тому саме лише визнання власної винуватості під тиском зібраних доказів і підтвердження інформації, вже встановленої компетентними органами з інших джерел, не є активним сприянням[1]. У цьому зв'язку справедливими є сумніви щодо цієї обставини І.В.Гловюк, яка відмічає, що у випадках публічних заперечень та публічних закликів активне сприяння навряд можливе, бо як мінімум одне діяння вже виявлено і зафіксовано (хоча воно можливо за іншими публічними запереченнями / закликами чи публічним запереченням / закликом інших осіб)[2]. Сприяння має бути активним та підтверджуватися матеріалами досудового розслідування чи під час судового розгляду справи (якщо такий відбувається).

Нерідко суди визнають обтяжуючою покарання обставиною **вчинення злочину з використанням умов воєнного стану** (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК). Так, наприклад, згідно з вироком Богунського районного суду м. Житомира обвинувачена в період з 26 березня по 04 квітня 2022 року здійснила поширення 4 публікацій (репостів) в забороненій мережі «Однокласники», у яких містяться матеріали з ознаками колабораційної діяльності. Суд урахував як обтяжуючу покарання обставину – вчинення злочину з використанням умов воєнного стану, але при цьому призначив особі 10 років «позбавлення права»[3]. У вироках Котелевського райсуду та Диканського райсуду Полтавської області[4] так само була врахована ця обставина, однак схоже вона ніяк не вплинула на призначене покарання, визначене судом у мінімальних межах. У вироку Шевченківського райсуду м. Запоріжжя суд не лише врахував цю обставину, але й не встановив жодної пом'якшуючої обставини та констатував щонайменше 5 епізодів караної поведінки обвинуваченого, однак все одно призначив «позбавлення права» в мінімальних межах[5]. Натомість у вироку Червонозаводського райсуду м. Харкова[6] з урахуванням щирого каєття та використання умов воєнного стану, як відповідних обставин, судом призначено 11 років «позбавлення права».

[1] Постанова ККС ВС від 19 трав. 2020 р. у справі № 727/10351/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89426729>.

[2] Гловюк І.В. Звільнення від кримінальної відповідальності та малозначність за ст. 111-1 КК України: деякі аспекти судової практики / Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Одеса, 09 серпня 2024 р.). Одеса: ОДУВС, 2024. С. 15.

[3] Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 3 трав. 2022 р. у справі № 295/3844/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104148851>.

[4] Див.: Вирок Диканського районного суду Полтавської області від 3 берез. 2023 р. у справі № 529/298/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109342871>. ; Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 20 січня 2023 р. у справі № 535/14/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108506884>.

[5] Вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 19 верес. 2022 р. у справі № 336/4792/2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106319786>.

[6] Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 12 трав. 2023 р. у справі № 646/1844/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110877709>.

Щодо обтяжуючої покарання обставини у виді використання умов воєнного стану варто відмітити таке. *По-перше*, для врахування цієї обставини суд повинен встановити не саму лише наявність воєнного стану в країні як такого (час учинення діяння), а його «корисне» (для злочинця) використання, тобто те, що воєнний стан уможливив або принаймні полегшив учинення ним діяння. З описаних у наведених виразах обставин такий зв'язок відсутній. *По-друге*, що більш важливо, у цих випадках суди не враховують того, що в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК йдеться про вчинення злочину (а не кримінального правопорушення) з використанням таких умов. Це виключає врахування цієї обставини як обтяжуючої у справах за ч. 1 ст. 111-1 КК навіть у разі, якщо воєнний стан дійсно був використаний винним. Разом з тим, суд може врахувати це як ознаку, що характеризує ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, тобто в межах першого елемента третьої загальної засади призначення покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК).

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВИЛ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ (СТАТТІ 69 І 69-1 КК)

Як уже відмічалось вище, досліджена нами вибірка вироків суду за ч.1 ст. 111-1 КК продемонструвала, що стосовно 513 осіб суд призначив покарання у виді «позбавлення права», проте щодо 15 з них – із застосуванням правил, передбачених ст. 69-1 КК. Стосовно 3 засуджених застосовано ст. 69 КК. Застосування інших спеціальних правил (засад) призначення покарання за вказаний період та пошуковими параметрами виявлено не було.

1. Ст. 69 КК передбачає спеціальні правила **призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом**[1]. Передумовою застосування цієї статті є засудження особи за вчинення кримінального правопорушення будь-якої тяжкості за винятком тих, що вичерпно визначені у ч. 1 ст. 69 КК. Колабораційна діяльність до винятків, які унеможливають застосування ст. 69 КК, не належить. Підставою для застосування цього спеціального правила є три умови в сукупності: 1) наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кр. пр. (як зазначені у ч. 1 ст. 66 КК, так і визнані судом такими, що пом'якшують покарання, на підставі ч. 2 цієї статті), але їх обов'язково має бути не менше двох і вони мають істотно знижувати тяжкість кр. пр.; 2) дані, що позитивно характеризують особу винного, які можуть бути як пов'язані, так і не пов'язані із вчиненням кр. пр., характеризувати поведінку особи як до, так і після його вчинення. За наявності вказаних передумови та підстави суд може обрати один із декількох варіантів виходу за межі загальних засад призначення покарання, видів та розмірів покарання, передбаченого в санкції. Однак, з огляду на те, що в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК передбачено лише основне покарання, то фактично у суду формально є лише два варіанти застосування ст. 69 КК: а) призначити «позбавлення права» нижче від найнижчої його межі, встановленої в санкції, або б) перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не передбаченого в санкції. Розглянемо ці варіанти окремо.

А. Перший варіант – призначення «позбавлення права» нижче його найнижчої межі, встановленої в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК, тобто менше 10 років. Однак можливість застосування цього правила можна поставити під сумнів. Справа в тому, що суд не може довільно визначати, на скільки нижчою буде межа покарання, адже він обмежений законодавчою вказівкою про те, що «суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в Загальній частині...» (ч. 1 ст. 69 КК). Це спеціально уточнюється і в абз. 3 п. 8 ППВСУ №7 від 24.10.2003 р.[2]. І якщо звернутися в такому випадку

[1] Щодо цього питання див.: Рубашенко М.А. Судова практика призначення більш м'якого покарання за інформаційне колаборанство (ч. 1 ст. 111-1 КК). Актуальні проблеми юридичної науки. Забезпечення правопорядку в Україні та світі: виклики сьогодення: зб. тез Міжн. наук.-практ. конф. «Двадцять треті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 18 жовт. 2024 р). Хмельницький: ХУУП ім. Л. Юзькова, 2024. С. 174-175.

[2] Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.

до ч. 1 ст. 55 КК, то наразі ця стаття передбачає два варіанти визначення мінімальної межі «позбавлення права» як основного покарання: а) 2 роки – загальна норма (абз. 1), б) 10 років (абз. 5) – спеціальна норма, що напряду вказує на ст. 111-1 КК. З огляду на спеціальну природу абз. 5 ч. 1 ст. 55 КК, убачається, що вона має перевагу перед абз. 1, а отже застосовуй чи не застосовуй ст. 69 КК, але строк, нижчий від найнижчої межі, встановленої в ч. 1 ст. 111-1 КК, фактично буде дорівнювати цій найнижчій межі, тобто 10 років «позбавлення права». Не дивно, що суди поки не вдавалися до цього варіанту застосування ст. 69 КК.

Б. *Перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не передбаченого в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК, з урахуванням ст. 51 КК фактично означає можливість переходу лише до одного виду покарання – штрафу (оскільки позбавлення військового, спеціального звання, рингу чи кваліфікаційного класу є додатковим покаранням). У такому випадку штраф має бути призначений не нижче його мінімальної межі, встановленої у ч. 2 ст. 53 КК, а саме – 30 н.м.д.г. (еквівалентно не менше 510 грн). У трьох вироків за ч. 1 ст. 111-1 КК, у яких було застосовано ст. 69 КК, було обрано саме таке пом'якшуюче спеціальне правило. Так, за одним із вироків без затвердження угоди судом було призначено покарання у виді штрафу в розмірі 500 н.м.д.г. (8.500 грн)[1], а в інших двох – за затвердженою угодою штраф у розмірі 177 н.м.д.г. (3.009 грн)[2]. Не піддаючи сумнівам те, що штраф є менш тяжким покаранням, ніж «позбавлення права», а визначені судами розміри перевищують його мінімальну межу, встановлену у ч. 2 ст. 53 КК, викликає сумніви підстава застосування ст. 69 КК в цих випадках.*

У п. 8 ППВСУ №7 від 24.10.2003 р. спеціально наголошується на тому, що суд зобов'язаний зазначити, які саме обставини чи дані про особу істотно знижують ступінь тяжкості, та вмотивувати це[3]. У постанові ККС ВС від 23 липня 2024 р. у справі № 185/5957/22 відмічається, що ця сукупність обставин мають знаходитися в причинному зв'язку з цілями та/або мотивами злочину, роллю, яку виконувала особа, визнана винуватою у вчиненні злочину, її поведінкою під час та після вчинення злочину, а також іншими факторами, які безпосередньо впливають на суспільну небезпеку злочину та/або небезпечність винуватця. Іншими словами, встановлені у справі обставини в своїй сукупності настільки істотно знижують ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, що призначення винному навіть мінімального покарання в межах санкції було би явно несправедливим[4].

[1] Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 01.09.2022 р. у справі № 130/1780/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106018902>.

[2] Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 14 вересня 2022 р. у справі № 727/6904/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106220331> ; Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 22 липня 2022 р. у справі № 727/5738/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105370049>.

[3] Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.

[4] Постанова ККС ВС від 23 липня 2024 р. у справі № 185/5957/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120603504>.

У двох з трьох вироків ст. 69 КК була застосована на підставі затвердженої угоди, у якій було узгоджено призначення більш м'якого виду основного покарання. Суд констатував наявність щирого каяття та активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення, і визнав ці обставини достатніми для призначення штрафу замість «позбавлення права». Однак самі ці обставини за обставин справи самі собою не є винятковими і не можуть свідчити про істотне зниження суспільної небезпечності проступку чи його винуватця. Будь-які мотивування з приводу істотності цих обставин та їх причинного зв'язку у вирокі відсутні. Затвердження угоди про визнання винуватості вимагає від суду перевірки правильності застосування спеціальних правил призначення покарання, адже угода не наділяє сторони правом призначати покарання як завгодно довільно[1].

У третьому вирокі 67-річна обвинувачена в публічному місці в присутності численних свідків висловлювала нелюдські та винятково цинічні фрази: «військовослужбовці Збройних сил України здійснюють обстріли мирного населення України», «місто Маріуполь розбомбили Збройні сили України», «місто Бучу розбомбили українці та здійснювали там насилля, а не те, що показують в новинах, то все брехня», «згвалтування та мародерство на захоплених територіях вчиняють наші українці та Збройні сили України», «путін не оголосив нам війну та не бомбить нас, це все Збройні сили України», «не росія напала на Україну, а Україна на росію», «такої країни, як Україна, не повинно бути, а повинна бути єдина росія»[2]. Незважаючи на грубий та винятково образливий зміст публічних заперечень збройної агресії РФ проти України суд усупереч закону вирішив, що однієї пом'якшуючої покарання обставини у виді щирого каяття, а також того, що обвинувачена має похилий вік, є достатньою підставою для переходу до штрафу як більш м'якого покарання. За описаних у справі обставин самого лише щирого каяття очевидно не достатньо, а похилий вік ніяк не пов'язаний з характером тих заперечень, які висловлювала винна особа.

2. Ст. 69-1 КК передбачає спеціальні правила призначення покарання за наявності обставин, що його пом'якшують[3]. З урахуванням змісту статті 69-1 КК підставою застосування цього спеціального правила призначення покарання є три умови в сукупності: 1) наявність пом'якшуючих покарання обставин, передбачених пп. 1 і 2 ч. 1 ст. 66 КК (хоча б однієї з передбачених альтернативно в п. 1 та хоча б однієї з передбачених альтернативно в п. 2); 2) відсутність обтяжуючих покарання обставин, і 3) визнання обвинуваченим своєї вини. Оскільки «позбавлення права» є єдиним основним та строковим видом покарання в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК, то

[1] Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 14 вересня 2022 р. у справі № 727/6904/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106220331> ; Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 22 липня 2022 р. у справі № 727/5738/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105370049>.

[2] Вирок Жмеринського міськрайонного суду Вінницької області від 01.09.2022 р. у справі № 130/1780/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106018902>.

[3] Детальніше про це див.: Харитонов С.О., Рубашенко М.А. Чи може бути застосована ст. 69-1 КК до колаборантів? (на прикладі судової практики за ч. 1 ст. 111-1 КК). Українська кримінальна юстиція у пост/воєнній парадигмі: матеріали Х (XXIII) Львівського форуму кримінальної юстиції (Львів, 19–20 верес. 2024 р). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 240-245.

пом'якшення покарання у вигляді призначення не більше 2/3 від максимального строку «позбавлення права», за наявності вказаної вище підстави, виглядає правомірним.

Аналіз обвинувальних вироків, ухвалених за ч. 1 ст. 111-1 КК, за відповідною вибіркою, продемонстрував 13 вироків, у яких засудженим було призначено «позбавлення права» на строк 10 років на підставі застосування ст. 69-1 КК. Варто відзначити, що належно обґрунтувавши відповідну характеристику особи винного та виявлені пом'якшуючі покарання обставини, суди в цих випадках могли призначити 10 років «позбавлення права» взагалі в межах санкції статті, тобто без звернення до ст. 69-1 КК.

Якщо ж суд все таки вдався до застосування ст. 69-1 КК, враховуючи те, що максимальний строк «позбавлення права» становить 15 років, то 2/3 від цього строку дорівнює 10 рокам. Тобто одержаний внаслідок обчислення згідно зі ст. 69-1 КК показник дорівнює мінімальній межі покарання, встановленій у санкції. У цьому випадку суд фактично «зв'язаний» одержаним показником. Подібні висновки ККС ВС висловлював стосовно призначення покарання за незакінчений злочин, де використовуються подібні дробові обчислення[1].

2.1. Проте ключовим моментом при застосуванні ст. 69-1 КК є саме з'ясування **підстави** пом'якшення покарання. При цьому констатація щирого каяття у справах спрощеного провадження, коли в більшості випадків суд навіть не бачить обвинуваченого «в живу», викликає обґрунтовані сумніви.

У судовій практиці стало усталеним, що щирому каяттю притаманне не просто формальне визнання винуватим тих обставин, які ставляться в провину, та своєї винуватості, а дійсне засудження свого вчинку, готовність змінити спосіб життя і не вчиняти нових правопорушень, яке характеризує поведінку винуватого з позицій її внутрішньої переорієнтації, критичну оцінку своєї протиправної поведінки, її осуд та бажання залагодити провину, і це має підтверджуватися конкретними діями, спрямованими на виправлення зумовленої кримінальним правопорушенням ситуації. У деяких вироків суди доречно відзначають, що акт щирого каяття особи, окрім як формального визнання вини у вчиненні правопорушення, ніяк інакше не знаходить своє відображення в матеріалах кримінального провадження[2].

Визнання обвинуваченим своєї винуватості хоча і є самостійною умовою застосування ст. 69-1 КК. Невстановлення судом однієї з обставин, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 66 КК, – з'явлення із зізнанням, щирого каяття або активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення, безумовно унеможлиблює пом'якшення покарання за ст. 69-1 КК.

[1] Постанова ККС ВС від 06 грудня 2018 р. у справі № 712/8515/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78589540>.

[2] Вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 22 березня 2024 р. у справі № 610/695/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117842112> ; Вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 22 березня 2024 р. у справі № 610/680/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117842113>.

Натомість у трьох вирокх суди безпосередньо констатували відсутність передбачених п. 1 ч. 1 ст. 66 КК обставин, а натомість урахували конструктивну процесуальну поведінку обвинуваченого під час досудового розслідування, (неактивне) сприяння кримінальному провадженню, факт притягнення до відповідальності вперше та позитивну характеристику, і на підставі цього призначили 10 років «позбавлення права» як 2/3 від максимального строку, передбаченого в санкції[1].

2.2. Аналіз практики застосування ст. 69-1 КК у справах про інформаційну колаборацію (ч.1 ст. 111-1 КК) більш однозначно демонструє відсутність іншої умови, яка є обов'язковою для активації правил, передбачених ст. 69-1 КК, – добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди. У практиці Верховного Суду було сформоване правило, згідно з яким якщо кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 1 ст. 111-1 КК, збитків не завдано, а шкоду не заподіяно, для застосування ст. 69-1 КК непотрібно встановлювати обставину, передбачену п. 2 ч. 1 ст. 66 КК[2].

Із зазначеним важко погодитися. Насправді **внаслідок інформаційного колаборантства заподіюється шкода інформаційній безпеці України, усунення якої, як правило, не є можливим**. Інформаційне колаборантство спричиняє шкоду нематеріального характеру. Шкода інформаційній безпеці, як елементу основ національної безпеки України, як правило, не піддається вимірюванню конкретними одиницями. Публічне поширення закликів та заперечень впливає на інших осіб, спонукає їх до підтримки та співпраці з державою агресором та її представниками або зміцнює рішучість в цьому, а також порушує громадський спокій, призводить до подвійної віктимізації жертв агресії, ображає їх почуття чи посягає на пам'ять про них. При цьому обсяг реального впливу поширеної інформації ніколи не може бути достеменно встановлений. Саме у зв'язку з цим інформаційні діяння, які полягають у публічному поширенні негативної інформації, вважаються закінченими незалежно від доведення факту їх ефективного впливу на адресат (публіку). Як наслідок, навіть видалення опублікованої інформації (включно з обліковим записом) чи її спростування винним не спроможні усунути заподіяну шкоду, а лише можуть слугувати підставою для пом'якшення покарання, братися до уваги при звільненні від нього тощо.

Більше того, за інакшого трактування, можемо отримати хибний висновок про те, що інформаційне колаборантство взагалі не заподіює шкоду. Зрештою, у п. 2

[1] Вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 03 липня 2024 р. у справі № 610/2155/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120143074> ; Вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 22 березня 2024 р. у справі № 610/695/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117842112> ; Вирок Балаклійського районного суду Харківської області від 22 березня 2024 р. у справі № 610/680/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117842113>.

[2] Див. напр.: Постанова ККС ВС від 11 липня 2024 р. у справі № 495/6756/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120426199> ; Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.

ч. 1 ст. 66 КК мова йде не лише про майнову чи фізичну шкоду фізичній чи юридичній особі, але про шкоду як таку, яка в т.ч. може бути й нематеріальною. Тож Верховному Суду при нагоді варто сформулювати іншу позицію, згідно з якою б незаподіяння кримінальним правопорушенням конкретної майнової чи фізичної шкоди не свідчить про відсутність шкоди.

У всіх 15 вироків, у яких було застосовано ст. 69-1 КК, винуватці поширювали цинічні і грубі висловлювання в публічних місцях чи соціальних мережах, зробивши свій внесок у заподіяння шкоди інформаційній безпеці України[1]. У жодному з вироків не було констатовано, наприклад, що після повідомлення про підозру обвинувачена особа радикально змінила контент на своїй інтернет-сторінці з проросійського на проукраїнський, повідомивши своїх дописувачів про помилковість своїх попередніх суджень, доєдналася до волонтерського руху для допомоги українським військовим, змінила своє ставлення і політичні погляди в спілкуванні з друзями, знайомими, колегами, сусідами тощо. За відсутності цих та інших подібних обставин годі й говорити навіть про мінімальну редукцію заподіяної шкоди.

Таким чином, застосування ст. 69-1 КК за вчинення інформаційного колаборування (ч. 1 ст. 111-1 КК) у виявлених у практиці випадках є безпідставним. Для цього, окрім визнання винуватості, суду потрібно встановити факти істотного зменшення заподіяної інформаційної шкоди (чи хоча б розумні обґрунтовані припущення про це) та мотивоване визнання щирості каяття, з'явлення із зізнанням чи активного сприяння розкриттю кримінального правопорушення.

[1] Див. напр.: Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 17 червня 2022 р у справі №639/1560/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104805657> ; Вирок Київського районного суду м. Харкова від 29 травня 2023 р. у справі № 953/1305/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111145503> ; Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 26.04.2023 у справі № 646/1591/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110508805> ; Вирок Чулуївського міського суду Харківської області від 07.03.2024 у справі № 636/1508/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117600886>.